

Szczepański Jan, 1989, *Polska wobec wyzwań przyszłości*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego; Zajączkowski Andrzej, 1962, *Z dziejów inteligencji polskiej. Studia historyczno-socjologiczne*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich,.

Maria Libiszowska-Żółtkowska

INTELEGENCJA MORALNA. Inteligencja moralna jest to zdolność człowieka, która jest jego zintegrowaną dyspozycją do postępowania w sposób dobry moralnie i zgodny z systemem uznawanych wartości moralnie dobrych. Inteligencja jako pojęcie psychologiczne jest rozumiana głównie jako zdolność umysłowa i odnoszona do osiągnięć akademickich. Wyodrębnienie inteligencji moralnej wiąże się ze spojrzeniem na inteligencję nie jako na monolityczną zdolność, ale na zespół różnych funkcji. Howard Gardner, formułując teorię inteligencji wielorakich, nie wyróżnił inteligencji moralnej, ale może ona mieć związek z inteligencją intrapsychniczną (wgląd w siebie, życie zgodne z własnymi zasadami i przekonaniami), interpersonalną (rozumienie innych, empatia, branie pod uwagę perspektywy innych osób) oraz duchową (postrzeganie życia ludzkiego w kontekście sensu, ocena znaczenia wybranego kierunku życia, scalenie osobowości), której zasadność wyodrębnienia wymaga badań. Inteligencja moralna wiąże się też z inteligencją emocjonalną i społeczną, jednak różni się od nich tym, że jest skoncentrowana na wartościach i normach moralnych. Za syntezę różnych rodzajów inteligencji związanych z inteligencją moralną może być traktowana koncepcja mądrości, której znaczenie sprecyzował w psychologii Imrich Ruiseł. W kwestii inteligencji moralnej stanowisko integracyjne zajmował m.in. Sokrates, który utożsamiał wiedzę z cnotą, wykluczał rozbieżność między rozumieniem sytuacji moralnej a postępowaniem moralnie dobrym, czego dowiódł przykładem swego życia. Wiedzieć o tym, co jest dobre, oznacza samoistnie to wybierać i żyć zgodnie z tym (intelektualizm etyczny). Podobne stanowisko zajmował św. Augustyn z Hippony, przyjmując teorię iluminacji, która zakładała, że prawda sama przychodzi od Boga do człowieka, oświecając go i uzdatniając do postępowania moralnie dobrego.

Sam termin „inteligencja moralna” na gruncie psychologii został wprowadzony przez Douga Lenicka i Freda Kiela (w 2005 r.) na oznaczenie umysłowej zdolności decydowania o tym, jakie uniwersalne zasady moralne powinny być wprowadzone do systemu osobistych wartości, celów i działań. Inteligencja moralna ujawnia się w czterech podstawowych umiejętnościach moralnych: 1) uczciwości – rozumianej jako postępowanie zgodne z zasadami i wartościami; bycie w zgodzie z sobą; dotrzymanie obietnic i zobowiązań; obrona tego, co słuszne, świadectwo prawdzie; 2) odpowiedzialności – rozumianej jako umiejętność przyznania się do błędów i ponoszenia konsekwencji własnych wyborów, brania odpowiedzialności za siebie i innych; 3) empatii – ujawniającej się w trosce o innych, współodczuwaniu z nimi, uprzejmości i takiego komunikowania, które wyzwala w nich energię do działania pomimo doświadczania różnych emocji; 4) wybaczenia – wyrażającego się w wybaczeniu błędów innym i sobie, pokorze, tolerancji, dążeniu do kompromisu, samodoskonaleniu się w oparciu na konstruktywnych wnioskach wyciągniętych z popełnionych błędnych zachowań. Natomiast Gholam Reza Rahimi wyróżnia siedem wymiarów inteligencji moralnej: hamująca kontrola, empatia, konsekwencja, uczciwość, odpowiedzialność, współpraca, logiczność. Michele Borba, autorka wielu podręczników dla rodziców i wychowawców, zawierających wskazania dla kształtowania inteligencji moralnej, rozumie ją jako zdolność

rozdzielania dobra od zła moralnego, posiadanie silnych przekonań i działanie zgodnie z nimi w prawy, uczciwy sposób.

Posiadanie tych predyspozycji moralnych nie gwarantuje podejmowania moralnych zachowań. Warunkiem takiego związku jest pełna zgodność między własnym „kompasem moralnym” (systemem wartości, zasad i przekonań ukierunkowujących aspiracje i działania), a stawianymi sobie celami i zachowaniami. Podstawą kompasu moralnego są wartości: 1) wyrażające pojęcia bądź przekonania; 2) odnoszące się do pożądanego stanów docelowych bądź zachowań; 3) wykraczające poza specyficzne sytuacje; 4) kierujące wyborem lub oceną zachowań i zdarzeń; 5) uporządkowane według względnej ważności. Posiadanie własnego „kompasu moralnego” nie oznacza automatycznie postępowania wiernego wyznawaniem wartościom. Dzieje się tak zwłaszcza wtedy, kiedy działanie naszej inteligencji moralnej zakłócają tzw. wirusy moralne – negatywne przekonania, sprzeczne z zasadami ogólnymi. Jeśli zaburzona zostanie nasza wewnętrzna spójność, to towarzyszące nam poczucie dezorientacji co do zasadności i słuszności kierunku podjętego działania zaburza głębszy sens i ład osobistych poczynań. Doświadczane zaś przez jednostkę trudności na drodze uznawania, preferowania, oceniania czy wyboru wartości stanowią przejaw kryzysu w wartościowaniu lub po prostu są kryzysem wartości (Oleś 1989). Ponieważ proces oceniania poprzedza zachowanie, to owa patologia procesu wartościowania utrudnia jednostce wybór alternatyw postępowania w danej sytuacji społecznej. I chociaż przy podejmowaniu codziennych decyzji ludzie nie zawsze myślą o swoich wartościach, to „zdrowo” przebiegający proces wartościowania pozwala jednostce właściwie ujmować swój świat społeczny i w sposób świadomy ukierunkowywać swoją aktywność.

Z moralnie dobrym zachowaniem mamy do czynienia wtedy, gdy podmiot kieruje się motywacją czynienia dobra i postępuje zgodnie z nią. W przypadku, gdy z jakichś obiektywnych powodów nie można doprowadzić do skutku lub w pełni wykonać swojego dobrego zamierzenia, to i tak zachowanie oceniane jest jako moralnie dobre. Zgodnie z etyką personalistyczną, inteligentny moralnie czyn to taki, który jest podejmowany ze względu na dobro drugiej osoby jako osoby, na jej osobową godność i który przyczynia się do jej dobra.

Inteligencja moralna ujawnia się nie tylko w sytuacjach zwyczajnych, gdy postępowanie moralnie dobre nie wymaga wysiłku lub poświęcenia, ale szczególnie w sytuacji konfliktów lub dylematów, gdy podmiot decyzji musi rozstrzygnąć, która z danych do wyboru alternatywy działania przyczyni się w konsekwencji do powstania większego dobra moralnego lub przynajmniej mniejszego zła. Inteligencja moralna ujawnia się również w sytuacjach ekstremalnych, gdy jest wymagane nie tylko jasne rozeznanie i wybór opcji decyzyjnej – optymalnej z punktu widzenia określonych wartości uznawanych za najbardziej pożądane moralnie – lecz przede wszystkim wybranie skutecznej strategii gwarantującej osiągnięcie tych wartości w danych warunkach, np. czyny bohaterskie związane z ratowaniem zagrożonego życia (np. św. Maksymilian Kolbe, św. Beretta Mola, Janusz Korczak). Sytuacje decyzji o konsekwencjach moralnych można schematycznie przedstawić jako tzw. piątkę uporządkowaną:

$SDM = \langle A, H, \{p(h_j)\}, w_{ij}, I \rangle$, gdzie: SDM – sytuacja decyzji o konsekwencjach moralnych; A – zbiór danych do wyboru podmiotowi decyzji, alternatywy działania o konsekwencjach moralnych (gdzie dowolne działanie oznaczone jest jako a_i); H – zbiór hipotetycznych stanów świata (stanów rzeczy), które zaistnieją w przyszłości, po podjęciu decyzji, gdzie dowolny hipotetyczny stan oznacza się jako h_j ; $\{p(h_j)\}$ – rozkład prawdopodobieństwa na zbiorze H hipotetycznych stanów świata h_j ; w_{ij} – wartość moralna alternatywy działania a_i w sytuacji

zaistnienia hipotetycznego stanu świata h_3 ; I – nowa informacja możliwa do uzyskania w sytuacji podejmowania decyzji o konsekwencjach moralnych dotycząca jednego lub więcej elementów piątki uporządkowanej SDM.

Inteligencja moralna sprawdza się w konkretnej sytuacji (np. rodzinnej, zawodowej, politycznej, sportowej, militarnej, itp.), w której zostaje zrealizowany zamiar czynienia dobra moralnego. Wymaga to najpierw rozeznania, na ile określone działanie (np. społeczne, biznesowe, administracyjne, gospodarcze) pociąga pozytywne lub negatywne skutki (zdrowotne, ekonomiczne, psychologiczne) i dla kogo. Nie zawsze skutki takie są percepcyjnie czytelne i łatwo przewidywalne. W życiu społecznym jest wiele sytuacji, w których potencjalne ofiary decyzji urzędniczych czy parlamentarnych są odległe w czasie i przestrzeni od decydentów (np. skutki degradacji środowiska przyrodniczego, zamykania zakładów pracy, sprzedaży za bezcen majątku państwowego kapitałowi zagranicznemu), a prowadzą do ruiny podstaw państwowości oraz nieszczęść ludzkich (bezrobocie, migracja, katastrofa demograficzna). Natomiast inteligencja moralna polega na dostrzeganiu związku między decyzjami a ich dalekosiężnymi skutkami dla innych osób i grup społecznych oraz środowiska naturalnego.

Inteligencja moralna przejawia się również w umiejętności rozpoznawania zła vs dobra moralnego w strukturach systemowych: politycznych, ustrojowych, społecznych, gospodarczych, organizacyjnych, instytucjonalnych, które są intencjonalnie nastawione na działania bezpośrednio lub pośrednio prowadzące do powstawania i rozszerzania się zła lub dobra na świecie. Przykładami systemowych struktur zła moralnego są m.in. organizacje ekonomiczne, których działalność przyczynia się do niesprawiedliwej dystrybucji dóbr i w efekcie do powiększania strefy ubóstwa na świecie; struktury polityczno-militarne, które nastawione są na podtrzymywanie lub wywoływanie konfliktów militarnych na świecie poprzez m.in. dostarczanie broni stronom konfliktu; systemy totalitarne sprawujące władzę w warunkach całkowitego braku wolności obywatelskiej; organizacje rządowe i pozarządowe rozpowszechniające ideologie z gruntu niezgodne z zasadami moralnymi, których działalność prowadzi w konsekwencji do konfliktów na tle etnicznym, narodowościowym, religijnym, różnic płciowych. Działalność tych organizacji jest prowadzona zarówno oficjalnymi ścieżkami życia publicznego (ustawodawstwo, szkoły, służby publiczne, środki masowego przekazu), jak również i na drodze nieoficjalnej, rozpowszechnianej jednak przez media.

Z kolei przykładami organizacji, które są rozpoznawalne jako struktury szerzące dobro moralne to te, które zarówno w swoich celach statutowych, jak i faktycznej działalności przyczyniają się m.in. do np. pomocy humanitarnej dla uchodźców z obszarów objętych konfliktami zbrojnymi; poprawy warunków życia i podniesienia poziomu szkolnictwa w krajach trzeciego świata, mediacji pomiędzy zwaśnionymi stronami konfliktu zbrojnego lub negocjacji zapobiegających powstawaniu tych konfliktów; zapewnieniu wolności religijnej; stworzenia infrastruktury społecznej dla ochrony życia człowieka od jego poczęcia do naturalnej śmierci; zapobiegania degradacji środowiska naturalnego. Daniel Finn wskazuje cztery grupy problemów ekonomicznych, które są bardzo czułe na łamanie zasad moralnych oraz powstawanie struktur zła vs dobra moralnego: alokację środków inwestycyjnych (np. w sektory przyczyniające się do jeszcze większej polaryzacji społeczeństwa vs obszary dające szansę na zmniejszające się strefy ubóstwa); dystrybucję środków i usług niezbędnych każdego roku dla mieszkańców kraju; rosnącą z roku na rok skalę produkcji oraz zjawiska z tym związane; jakość relacji międzyludzkich stwarzającą dobro bądź zło moralne. W tym kontekście

inteligencja moralna jest zdolnością rozpoznawania i rozwiązywania problemów o konsekwencjach moralnych dla całych społeczeństw narodowych czy nawet kontynentalnych lub globalnych. Specyficzny charakter inteligencja moralna ma przy dezorientacji ewaluatywnej, która np. miała miejsce w sytuacjach transformacji makrosystemowej po II wojnie światowej w warunkach budowania PRL oraz po bezkrwawej rewolucji „Solidarności”.

Wszystkie badania prowadzone w tym zakresie dokumentują wysoką korelację między inteligencją moralną a efektywnością zarządzania. Doug Lennick i Fred Kiel zwrócili uwagę, że sukces osobisty przekłada się na sukces firm kierowanych przez menedżerów o wysokiej inteligencji moralnej. Inteligencja moralna w świecie biznesu nie tylko zapewnia przestrzeganie ogólnych zasad moralnych, ale też dostarcza praktycznych wskazówek w realnych sytuacjach. Poszukując wyznaczników odnoszenia sukcesów, w szczególności sukcesów menedżerskich i biznesowych, zwrócili uwagę na znaczenie rozwoju takich kompetencji psychospołecznych menedżerów, które stanowią podłoże dobrego klimatu, poczucia bezpieczeństwa i zaufania w środowisku pracy. Podstawą owych kompetencji jest zintegrowana osobowość, zapewniająca działania zgodne z wyznawanymi wartościami, niezależnie od okoliczności, nawet jeśli wiąże się ono z ryzykiem dezaprobaty ze strony innych, a jednocześnie lojalność wobec nich wyrażająca się w ich obronie i działaniu na rzecz ich dobra. Jeśli menedżer cechuje się odwagą przyjęcia odpowiedzialności za swoje moralne potknięcia, to ten rodzaj dojrzałości stanowi podstawę inteligencji moralnej wyrażającej się w wierności menedżera zasadom moralnym w całym spektrum sytuacji. Liderzy najlepiej funkcjonujących firm i organizacji to osoby wykorzystujące na co dzień swój wysoki poziom inteligencji moralnej, co ma bezpośrednie przełożenie na efektywność i sukces firmy, ale też na klimat pracy, relacje międzyludzkie oraz zadowolenie z pracy (Beheshtifar, Esmaeli, Moghadam 2001).

Podstaw rozwoju inteligencji moralnej należy szukać zarówno w zadatkach genetycznych, wrodzonych oraz w doświadczeniach dziecka po urodzeniu. Człowiek jest genetycznie zaprogramowany na bycie istotą moralną, kierowanie się empatią i współdziałanie z innymi. Poziom i jakość inteligencji moralnej jest jednostkowo zróżnicowany, jej rozwój może być zahamowany lub wypaczony, ale każdy człowiek jako osoba jest z natury zdolny do dojrzałości w tej sferze. Jednak genetycznie uwarunkowany nieprawidłowy rozwój układu nerwowego, czynniki uszkadzające go w okresie przed i po urodzeniu mogą spowodować zaburzenia w kształtowaniu się inteligencji moralnej (np. niepełnosprawność umysłowa, zaburzenia psychiczne, charakteropatja). Oprócz czynników natury biologicznej, rozwój inteligencji moralnej zależy również od ukształtowania zdolności do rozpoznawania, co jest dobre a co złe (prawego sumienia) i kierowania się tym w życiu.

Już w okresie rozwoju prenatalnego, poprzez więź rodziców z dzieckiem, ich komunikację z nim (np. ważna rola przekazu neurohormonalnego, neuronów lustrzanych) i podjęte formy opiekuńczo-wychowawczych oddziaływań rozwija się wiedza dziecka o świecie, nastawienie do niego (poczucie bezpieczeństwa, prazaufanie), pierwsze emocje, osobowe i społeczne kompetencje (np. poszukiwanie i podtrzymywanie interakcji z innymi). Okres przed urodzeniem to dla dziecka pierwsza szkoła uczuć i relacji społecznych, etap kształtowania mózgowych ośrodków emocji (np. układu limbicznego) i całościowej orientacji „do” lub „od ludzi”, przeciw nim. Następnie, poprzez stały, bliski i ciepły uczuciowo kontakt rodziców z noworodkiem i niemowlęciem, zaspokojenie jego potrzeb psychicznych, tworzą się podwaliny osobowościowe dla inteligencji moralnej. Miłość rodziców oraz ich bezpieczna dostępność dla dziecka stanowi konieczny, chociaż nie wystarczający warunek jego rozwoju moralnego.

Współzależny on od rozwoju poznawczego, moralnego, społecznego i emocjonalnego oraz cech osobowości.

Już w drugiej połowie okresu niemowlęcego rodzice zaczynają wprowadzać dziecko w zasady rządzące postępowaniem, wprowadzają pierwsze nakazy i zakazy, nagrody i kary. Potem coraz większego znaczenia w kształtowaniu inteligencji moralnej nabiera przykład postępowania rodziców i innych osób z otoczenia (np. rodzeństwa, rówieśników), nakładanie na dziecko obowiązków, podejmowanie różnych ról i zadań, współdziałanie z innymi. Dzięki mechanizmom społecznego wpływu, jakim jest identyfikacja, naśladownictwo oraz modelowanie, dochodzi do przyswajania przez dziecko wiedzy, przekonań i postaw moralnych oraz umiejętności kierowania się normami moralnymi, nawet w sytuacjach niesprzyjających temu. Jeśli jednak dziecko ma zaburzenia układu nerwowego lub jest ofiarą przemocy (zaniebdywaniania, molestowania, wykorzystania, karania), to jego ośrodki mózgowo zarówno korowe jak i podkorowe (np. w płacie czołowym, w układzie limbicznym) mogą zostać strukturalnie lub funkcjonalnie uszkodzone (np. mniejsza, nawet do 30% objętość mózgu, mniej złożonych funkcjonalnych międzyneuronalnych połączeń), a tym samym zostanie zaburzony rozwój moralny (Lennick, Kiel 2007).

Rozwój inteligencji moralnej jako „duchowej mądrości” zależy w dużym stopniu od rozwoju poznawczego, gdyż bazuje na zdolności umysłowej, np. do rozpoznawania dobra i zła moralnego, tego, co człowieka rozwija i służy mu oraz innym od tego co krzywdzi, jak też rozumienia i wprowadzania w czyn zasad etycznych, samokontroli i mądrego kierowania życiem. Jednak rozwój inteligencji moralnej jest nie tylko paralelny do rozwoju poznawczego (rozumowania), ale też emocjonalnego (np. rozumienie złożonych emocji, panowanie nad nimi) i społecznego (decentracja interpersonalna, rozumienie sytuacji społecznych, empatia, zachowania prospołeczne, pomocowe). Polega na przejściu od moralności heteronomicznej (opartej na jednostronnym szacunku wobec osoby dorosłej) przez okres przejściowy zwany relatywizmem moralnym (około ósmego roku życia) do moralności autonomicznej opartej na wzajemnym szacunku, równości i sprawiedliwości (Piaget 1967), czyli, inaczej mówiąc, od przedkonwencjonalnego do konwencjonalnego poziomu rozwoju moralnego (Kohlberg 1984) i od orientacji hedonistycznej do zorientowanej na potrzeby innych (Hoffman 2006).

Teorie rozwoju moralnego Piageta i Kohlberga zakładają istnienie związku między poziomem zdolności rozumowania moralnego a postępowaniem, ale nie jest to ścisły związek, gdyż postępowanie zależy od wielu czynników, np. osobowościowych, sytuacyjnych, aktywności własnej. Wartości i normy przekazywane przez dorosłych w wieku dorastania zostają hierarchizowane i porządkowane, łączone w zwarty system. Następuje rozwój w kierunku intuicyjnego humanizmu (poszanowania podstawowych praw człowieka) i orientacji na uniwersalistyczne zasady etyczne (słuszne w każdej sytuacji). Ocena innych dokonuje się poprzez porównanie cenionych przez nich wartości z naszymi i preferowane są osoby mające te same przekonania i system wartości. Inteligencja moralna jest związana z filozofią życia i wpływa na podejmowanie decyzji umożliwiających realizację ważnych dla człowieka wartości w służbie prawdziwego dobra, np. rodzina (można jednak zatracić się w pracy zawodowej „dla dobra rodziny”, rozumiejąc go jako zapewnienie bytu materialnego i nie mieć emocjonalnego kontaktu z jej członkami).

Rozwój moralny zależy w ogromnym stopniu od zamierzonych wpływów wychowawczych (jako poradniki w tym zakresie mogą służyć publikacje – Robert Coles 1997; Michele

Borba 2001), jak też niezamierzonych, których dostarcza przykład innych, doświadczenia w codzienności życia, jednostkowe wydarzenia (np. traumatyczne). Dorosły, który szanuje i kocha dziecko, opiekuje się nim i wspiera go, zachęca do dobrego, a jednocześnie wdraża do obowiązków i wymaga przestrzegania reguł, wyjaśnia ich zasadność oraz sam jest wzorem cnót, modelem osoby prawej, pomaga dziecku osiągnąć wysoki poziom inteligencji moralnej. Jego wiedza, kompetencje, zaangażowanie oraz cnoty są konieczne dla efektywności wychowawczego oddziaływania.

Zarówno dom rodzinny, jak i klasa szkolna oraz relacje rówieśnicze przez kilkanaście lat dzieciństwa i młodości są przestrzenią organizowania warunków dla kształtowania inteligencji moralnej. W tych środowiskach dziecko powinno być zapoznane z zasadami moralnymi i uzasadnieniem ich słuszności, wdrażane do pragnienia bycia dobrym i nabywania sprawności czynienia dobra, do podejmowania decyzji i rozwiązywania konfliktów moralnych, do odporności na pokusę i odrzucania gratyfikacji, do wyznaczania sobie celów słusznego działania, do dyscypliny pozwalającej kontrolować myśli i działania, przeżywać dojrzałe poczucie wstydu i winy, do spełniania obowiązków, podejmowania ról społecznych, zadośćuczynienia wyrządzonej krzywdzie. Jednak te czynniki wychowawcze będą niewystarczające, jeśli dziecko nie będzie wdrożone do aktywności własnej związanej z samowychowaniem i nie podejmie wysiłku pracy nad sobą, by kształtować prawe sumienie i postępować zgodnie z nim. Aby dziecko mogło osiągnąć kiedyś „duchową mądrość”, musi osiągnąć nie tyle wyizolowane sprawności w zakresie, np. asertywności, empatii, tolerancji, ile zintegrowaną postawę moralną, mieć swój „korpus moralny” i „kotwicę moralną”, które scalą różne elementy moralności człowieka, np. wrażliwość moralną, dojrzałe sumienie, dyscyplinę wewnętrzną, postawę wierności sobie. I w tym tkwi sedno inteligencji moralnej.

Wdrożenie kształtowania inteligencji moralnej jako elementu programów wychowawczych szkół napotyka na wiele trudności ze względu na priorytet, jaki jest dawany formowaniu innych rodzajów inteligencji (zwłaszcza rozumowej, związanej z wiedzą akademicką), jak też z powodu związku moralności z religią, co w zsekularyzowanym społeczeństwie budzi sprzeciw i dążenie do zastępowania nauczania religii i programów wychowania moralnego – podejściem wolnym od wartości. Wychowanie ku wartościom i życiu zgodnym z nimi traktowane jest jako zamach na wolność i autonomię dziecka. Dorosły dezerteruje z wychowania, a dziecko pozostaje zaniedbane wychowawczo, pozbawione możliwości dojrzewania jego „moralnego kośćca”.

Inteligencja moralna gra rolę busoli, pomaga nie zagubić się w gąszczu ofert życiowych, konfliktów i dylematów moralnych, rozważnie podjąć właściwe decyzje. Jest ona podstawą a zarazem szczytem zwieńczającym inne rodzaje inteligencji. Koreluje ona ze stanem zdrowia psychicznego, z jednej strony zależąc od niego, z drugiej – warunkując go, gdyż spełnia rolę centralnej inteligencji, stymulując inne do wartościowych działań. Nadaje życiu sens, zwiększa poczucie dobrostanu i wewnętrznej harmonii, wzmacnia odporność psychiczną, chroni przed stresem i błędami życiowymi, ułatwia adaptację do warunków życia, zwiększa efektywność działań, przyczynia się do podniesienia poziomu życia i zadowolenia z niego. Wysoki poziom inteligencji moralnej koreluje z ukształtowaną tożsamością osobistą, z dojrzałością psychiczną oraz zdrowiem psychicznym i np. chroni przed depresją, niepokojem, społecznym odrzuceniem, wykołajaniem (Mahbobeh i in. 2014). Dlatego promocja rozwoju inteligencji moralnej ma znaczenie profilaktyczne i wzmacniające zdrowie psychiczne. Dzięki niej, a tym samym dzięki moralnym działaniom jest możliwy zrównoważony rozwój osób

i społeczeństw. Inteligencja moralna nie tylko zapewnia powodzenie życiowe poszczególnym osobom oraz sukces prowadzonym przez nich firmom i organizacjom, ale jej wysoki poziom funkcjonowania stanowi warunek przetrwania naszej cywilizacji i ludzkości.

Borba Michele, 2001, *Building Moral Intelligence. The Seven Essential Virtues that Teach Kids to Do the Right Thing*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers; Beheshtifar Malikeh, Esmaeli Zhra, Moghadam Mahmoud Nekoie, 2001, *Effect of Moral Intelligence on Leadership*, „European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences”, t. 43, s. 6–11; Coles Robert, 1997, *The Moral Intelligence of Children*, Random New York: House (wyd. pol. 2004, *Inteligencja moralna dzieci*, przeł. Dorota Gaul, Michał Machowski, Poznań: Wydawnictwo Rebis); Finn Daniel R., 2006, *The Moral Ecology of Markets: Assessing Claims about Markets and Justice*, Cambridge: Cambridge University Press; Hoffman Martin, 2006, *Empatia i rozwój moralny*, przeł. Olena Waśkiewicz, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne; Kohlberg Lawrence, 1984, *The Psychology of Moral Development. The Nature and Validity of Moral Stages*, New York: Harper&Row; Lennick Doug, Fred Kiel, 2007, *Inteligencja moralna. Jak poprawić wyniki prowadzenia interesów i skutecznie zarządzać*, przeł. Iwona Szuwalska, Wrocław: Purana; Mahbobeh Faramarzi i in., 2014, *The Role of Moral Intelligence and Identity Styles in Prediction of Mental Health Problems in Healthcare Students*, „Health”, t. 6, nr 8, s. 664–672; Oleś Piotr, 1989, *Wartościowanie a osobowość. Psychologiczne badania empiryczne*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL; Piaget Jean, 1967, *Rozwój ocen moralnych dziecka*, przeł. Tamara Kołakowska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; Rahimi Gholam Reza, 2011, *The Implication of Moral Intelligence and Effectiveness in Organization; Are They Interrelated ?*, „International Journal of Marketing and Technology”, nr 1, s. 68–73; Ruisel Imrich, 2008, *Myslène – Osobnosť – Mudrosť*, Bratislava: Slovak Academic Press; Zohar Danah, Marshall Ian, 2001, *Inteligencja duchowa*, przeł. Piotr Turski, Poznań: Wydawnictwo Rebis.

Dorota Kornas-Biela, Adam Biela, Jacek Sobek

J

JACHER WŁADYSŁAW (ur. 8 lutego 1931 roku w Joninach w województwie małopolskim, zm. 4 kwietnia 2009 roku), socjolog. Był absolwentem studiów filozoficznych i socjologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pracę magisterską obronił w 1962 roku, nosiła ona tytuł *Zagadnienie pracy u św. Tomasza z Akwinu*. Już cztery lata później napisał i obronił dysertację doktorską pt. *Teoria więzi społecznej w socjologii Emila Durkheima*, napisaną pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Jana Turowskiego. Problematyka pracy podjęta w młodości przewijała się w całej jego naukowej twórczości. Zawsze przewijał się w niej wątek moralności pracy i godności człowieka w procesie pracy. Zainteresowanie Émilem Durkheimem i wnikliwie studia jego koncepcji pozwoliły mu znaleźć się w gronie jego wybitnych znawców. W tym czasie zainteresowania Władysława Jachera coraz bardziej skupiały się na zagadnieniach więzi społecznej i integracji społecznej. Te dziedziny zaowocowały rozprawą: *Zagadnienie integracji systemu społecznego. Studium z zakresu teorii socjologii*, na której podstawie uzyskał tytuł doktora habilitowanego w 1974 roku. Zagadnienia integracji rozwijał zarówno na gruncie teoretycznym jak i empirycznym. W 1982 roku Władysław Jacher otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych, a w 1994 roku został mianowany przez ministra edukacji na stanowisko profesora zwyczajnego.